

MUZEUM ZACHODNIOKASZUBSKIE
W BYTOWIE

Nasze Pomorze

ROCZNIK
MUZEUM ZACHODNIOKASZUBSKIEGO W BYTOWIE
nr 21

Bytów 2020

Redaguje zespół:

Katarzyna Juchniewicz,
Kamil Kajkowski,
Maciej Kwaśkiewicz (redaktor naczelny),
Tomasz Siemiński,
Jaromir Szroeder

Rada naukowa:

Daniel Kalinowski,
Jowita Kęcińska-Kaczmarek,
Ewa Nowina-Sroczyńska,
Cezary Obracht-Prondzyński,
Zenon Romanow

Korekta:

Katarzyna Juchniewicz,
Maciej Kwaśkiewicz

Opracowanie graficzne i skład:

Anna Maciejewska i Maciej Ostoja-Lniski

Copyright © by Muzeum Zachodniokaszubskie w Bytowie, Poland, 2020

Druk:

Totem, 88-100 Inowrocław, ul. Jacewska 89

Wydawca:

Muzeum Zachodniokaszubskie w Bytowie
77-100 Bytów, ul. Zamkowa 2
tel./fax 59 822 26 23
e-mail: sekretariat@muzeumbytow.pl
www.muzeumbytow.pl

Nakład: 150 egzemplarzy
ISSN: 1640-1239

SPIS TREŚCI

Wstęp	7
-------------	---

HISTORIA / ARCHEOLOGIA

Rafał Fołtyn <i>Pomorze i Pomorzanie w dwóch pierwszych kronikach piastowskich</i>	15
Tomasz Rembalski <i>Dział szlachecki a gburstwo – próba charakterystyki gospodarki rolnej na Kaszubach w prowincji Prusy Zachodnie w świetle wybranych przykładów z katastru fryderycjańskiego z 1772/1773 roku</i>	35
Elżbieta Szalewska <i>Spółeczność żydowska w krajobrazie miasta Bytowa</i>	67
Wojciech Skóra <i>Generał Siergiej Iwanowicz Pankow, patron ulicy w Słupsku. Przyczynek do dziejów miasta</i>	89
Alicja Drozd-Lipińska, Kamil Kajkowski, Andrzej Kuczkowski <i>Kompleks wczesnośredniowiecznych cmentarzysk kurhanowych w obrębie gruntów wsi Jabłońc Wielki (pow. bytowski) jako przyczynek do studiów nad pogańską obrzędowością pogrzebową Słowian</i>	97
Paweł Szczepanik <i>Wyniki badań archeologicznych przeprowadzonych w latach 2017–2018 przy ulicy Podzamcze w Bytowie</i>	129

ETNOGRAFIA / ETNOLOGIA

Andrzej Stachowiak <i>Tradycje pątnicze na Pomorzu Wschodnim. Zarys problematyki</i>	151
--	-----

SZTUKA / MUZEALNICTWO / KONSERWATORSTWO

Katarzyna Bartosiewicz <i>„Ponowne odkrycie” krucyfiks z Cecenowa</i>	169
Tomasz Siemiński <i>Szarłota i Bronisław Makucy. O poszukiwaniu tożsamości poprzez sztukę</i>	179
Natalia Waldoch <i>Adaptacja poewangelickiego kościoła św. Jerzego w Bytowie na cerkiew greckokatolicką</i>	191

LITERATUROZNAWSTWO

Materiały z XVIII konferencji kaszuboznawczej pod kierownictwem naukowym prof. Daniela Kalinowskiego (Akademia Pomorska w Słupsku) pt. *Bolesław Bork, Antoni Pepliński oraz Kaszubi w czasie II wojny światowej* – Muzeum Zachodniokaszubskie w Bytowie, 13 listopada 2019 roku

Jaromir Szroeder <i>Liryka Antoniego Peplińskiego z lat 1940–1945</i>	207
Daniel Kalinowski <i>Bolesław Bork i literatura kaszubska o II wojnie światowej</i>	225
Marian Fryda <i>Alojzy Bruski (ps. „Skocz”) – okupacyjny konspirator z Zaborów i Gochów</i>	239
Danuta Drywa <i>Kaszubi we wspomnieniach więźniów ewakuowanych z KL Stutthof</i>	259

VARIA

<i>Pomorska Nagroda Muzealna – uhonorowanie pracy muzealnika (Arleta Gałązka)</i> ...	277
<i>Na 10-tą Cassubiã (Piotr Dziekanowski)</i>	285
<i>Sprawozdanie z działalności Muzeum Zachodniokaszubskiego w Bytowie za rok 2019 (T. Siemiński)</i>	289

Wstęp

Oddajemy do rąk państwa 21 numer „Naszego Pomorza” – Rocznika Muzeum Zachodniokaszubskiego w Bytowie. Pismo zaczynało jako niewielki zeszyt, w całości poświęcony działalności bytowskiej placówki muzealnej. Niemal każdy kolejny numer przynosił zmiany. Z roku na rok zwiększało się grono autorów i czytelników. Zmieniał się format i poprawiała jakość szaty graficznej. Artykuły publikowane początkowo w jednym bloku, zamieszczamy dziś w kilku rozdziałach grupując je pod względem merytorycznej zawartości. Od początku pracowaliśmy nad otwartością i chętnie zapraszaliśmy do współpracy autorów reprezentujących różne dziedziny humanistyki, stąd na przestrzeni czasu pojawiały się kolejne tematyczne zbiory artykułów. Zawsze ważnym też było dla nas, aby głos muzealników i muzealny punkt widzenia obecny był na łamach naszego pisma. W najnowszym tomie utworzyliśmy rozdział gromadzący teksty z zakresu sztuki, muzealnictwa i konserwatorstwa. Czynimy tak z satysfakcją, gdyż uświadamia nam to, że wciąż rozwijamy nasze dzieło, realizując podstawowe zamierzenia, które skłoniły nas do jego powołania.

Najnowszy tom „Naszego Pomorza” otwierają artykuły o tematyce historycznej i archeologicznej.

Rafał Foltyn przedstawił zagadnienie obecności Pomorzan i Pomorza w dwóch pierwszych kronikach piastowskich. Analizując dzieła Anonima zwanego Gallem oraz Wincentego Kadłubka, zwraca uwagę na odmienny stosunek do pogaństwa, annałów polskich i tych powstających na zlecenie władców sąsiadujących krain. Spojrzenie takie poszerza horyzont dyskursu i pozwala skupić się nie tylko na konfliktach i podbojach opisywanych przez kronikarzy, ale również na postawie i poglądach ich zleciodawców. Pozwala to podjąć próbę zrozumienia jak grupy etniczne (niemiecka, polska i pomorska) tworzące w czasach późniejszych wspólnoty polityczne zbudowane na gruncie chrześcijaństwa, postrzegały siebie w okresie kształtowania się ich świadomości.

Tomasz Rembalski dokonał analizy gospodarki rolnej na Kaszubach w XVIII wieku. Autor posłużył się bardzo precyzyjnym dokumentem jakim jest kontrybucyjny kataster fryderycjański, który powstał na przełomie 1772 i 1773 roku, w celu oszacowania porozbiorowych zdobyczy przez pruskiego zaborcę. Wnioski jakie wypływają z tej niezwykle obszernej analizy świadczą mają o braku większych różnic pomiędzy majątkiem pomorskiej szlachty a gospodarstwami gbur-skimi. Jednakże, jak zaznacza autor, analizie poddano sześć wyselekcjonowa-nych wsi, przestudiowanie całego materiału w przyszłości, być może pozwoli na uzyskanie całkowicie jednoznacznych wyników.

Elżbieta Szalewska zajęła się problematyką niemal całkowicie dotąd niezba-daną. Analizując zachowane w Archiwum Państwowym w Koszalinie akta kata-stralne, roczniki bytowskiej prasy oraz inne niezwykle interesujące dokumenty, przedstawiła obraz żydowskiej społeczności Bytowa. Dzięki relacji prowadzonej przez autorkę, poznajemy chronologiczne ramy żydowskiego osadnictwa w mie-ście i dowiadujemy się jaki wpływ miała ta niezwykle aktywna społeczność na jego rozwój. Informacje przytaczane w artykule, są tak wnikliwe, że niemal prze-noszą nas w czasy gdy wielokulturowość była tu nie tylko oczekiwanym społecznie paradygmatem, ale rzeczywistością codziennością. Niezwykle wciągające są też opisy wydarzeń, czasem dramatycznych, dotyczących konkretnych ludzi przed-stawianych nam z imienia i nazwiska. Zebrany w drodze kwerend archiwalnych materiał jest tak obszerny, że zasługuje na szerokie opracowanie w postaci odrębnej publikacji lub szeregu problemowych artykułów.

Wojciech Skóra przedstawił interesujący epizod najnowszej historii Słupska. Przybliżył sylwetkę nieznanego do tej pory z imienia, generała rosyjskiej armii – Sergieja Iwanowicza Pankowa, który w latach 40. XX wieku został patronem jednej ze słupskich ulic. Historia najnowsza jest zawsze najtrudniejsza do zinter-pretowania. Autor stawia retoryczne pytanie: „Czy Pankow zasłużył na ulicę w Słupsku?”. Odpowiada na nie z podziwu godną odpowiedzialnością, zwraca-jąc uwagę, że: „To fenomen czasu i historii. Inaczej odbierają uczestnicy wyda-rzeń, odmiennie widzi się to z perspektywy półwiecza”.

Pierwszy rozdział zamykają artykuły archeologiczne. Zespół autorów: Alicja Drozd-Lipińska, Kamil Kajkowski i Andrzej Kuczkowski dowiedli, iż działalność archeologa kojarzonego powszechnie z badaniami terenowymi, może przebiegać również w zaciszu gabinetu. Tematem badaczy stał się kompleks cmentarzysk kurhanowych odkryty i przebadany w latach 60. XX wieku. Powtórne badania na owym stanowisku prowadzono co prawda kilka lat temu, jednakże autorów do zajęcia się tym unikatowym na naszych ziemiach zabytkiem archeologicznym, skłoniła nowa analiza antropologiczna pozyskanych podczas badań szczątków ludzkich oraz rozwój badań nad dawną obrzędowością pogrzebową Słowian.

Paweł Szczepanik przedstawił wyniki badań archeologicznych prowadzonych w ostatnich latach przy ulicy Podzamcze w Bytowie. To kolejny artykuł tego badacza, systematycznie uzupełniającego bazę źródeł archeologicznych i tworzącego, jak sam stwierdza „podwalinę do budowania pełnoprawnej narracji na temat przeszłości miasta i jego mieszkańców przez pryzmat kultury materialnej”.

Andrzej Stachowiak wypełnił dział etnografia/etnologia. Zajął się on pątniczymi tradycjami Pomorza Wschodniego. Tekst jest pokłosiem badań jakie autor przeprowadził w 2011 roku w ramach projektu analizującego niematerialne dziedzictwo kulturowe Pomorza Wschodniego, prowadzonego przez Uniwersytet Gdański. Zaprezentowano tu zagadnienie zarówno z pozycji etnograficznej, tworząc opis współczesnych zjawisk towarzyszących zwyczajowi pielgrzymowania do sanktuariów pomorskich, jak i etnologicznej, dokonując próby ich analizy i interpretacji.

Tegoroczny tom „Naszego Pomorza” rozszerzony został o rozdział poświęcony: sztuce, muzealnictwu i konserwatorstwu.

Katarzyna Bartosiewicz przedstawiła zagadnienie konserwacji i odkrycia w jej wyniku, późnogotyckiego charakteru znakomitego zabytku sztuki sakralnej jakim jest krucyfiks z Cecenowa. Według ustaleń autorki, dzieło należy wiązać z działalnością Mistrza Pawła z Gdańska. Pochodzi zapewne z pierwszej ćwierci XVI wieku. Po zdjęciu przemalowań ukazał się konserwatorom zabytek wyjątkowy pod względem artystycznym, jak dotąd nierozpoznany i skrywany w przestrzeni dziewiętnastowiecznego, wiejskiego kościoła.

Tomasz Siemiński w swym artykule o twórczości artystycznej Szarloty i Bronisława Makuckich, przekroczył granice formalne ściśle określone dla poszczególnych dziedzin. Umieszczenie jego tekstu w tym właśnie bloku tematycznym jest ze wszech miar uzasadnione. Mamy tu jednoczesną analizę sztuki i przedstawienie działań muzealnych oraz konserwatorskich. Co więcej, dywagacje autora nie stronią od antropologii, wszak ich treścią jest namysł nad poszukiwaniem tożsamości poprzez sztukę. Autor analizuje poczynania artystyczne dwojga ludzi pozbawionych kontekstu kultury, w której zostali ukształtowani. Szarlota to Niemka, która została po 1945 roku w Bytowie, a Bronisław to Polak przesiedlony z terenów Białorusi. Największe jednak wrażenie robi niezwykła forma w jakiej autor przedstawił swoją wypowiedź. Mamy tu do czynienia z zabiegiem literackim, w którym narratorem, jest muzealnik a narracja przyjmuje często formę wspomnień oraz osobistych refleksji.

Natalia Wałdoch przedstawiła nam jeden z najciekawszych zabytków miasta w sposób w jaki jeszcze go nie opisywano. Z artykułu poświęconego adaptacji ewangelickiej kaplicy św. Jerzego na greckokatolicką cerkiew pod tym samym wezwaniem, dowiadujemy się jakie powzięto założenia przy odbudowie zruinowanego zabytku, oraz w jakim stopniu udało się je zrealizować. Dokonuje też

oceny tych działań, nie tylko z punktu widzenia konserwatora zabytków ale członka bytowskiej społeczności.

Cztery kolejne teksty prezentują wystąpienia XVIII konferencji kaszuboznawczej corocznie organizowanej w bytowskim muzeum przez Akademię Pomorską w Słupsku. Tegoroczna edycja nosiła tytuł: „Bolesław Bork, Antoni Pepliński oraz Kaszubi w czasie II wojny światowej”.

Jaromir Szroeder przedstawił liryki kaszubskiego poety Antoniego Peplińskiego z lat 1940–1945. Prezentowane wiersze, pochodzące z odręcznie zapisanego przez autora brulionu opublikowano tu po raz pierwszy. Dokonany wybór analizowanych utworów dotyczy zmagania się artysty z sytuacją wojny i okupacji.

Kierownik naukowy konferencji, Daniel Kalinowski, zaprezentował literaturę Bolesława Borka traktującą o II wojnie światowej. W świetle przemyśleń autora, literat ów jawi się nam jako dokumentalista, uczestnik wydarzeń oraz wyraźnie „zaznaczający swoje ja dzierzyciel pamięci”. Analizowana literatura w subtelny sposób spaja autobiograficzne wątki życia kaszubskiego pisarza ze światem przez niego opowiadany, ale nie zawsze przecież przeżywanym. Rzetelność w przedstawianiu faktów historycznych nie zniweczyła chęci przedstawienia swojej perspektywy widzenia świata tego mocno osadzonego w kaszubskim kontekście Polaka i Pomorzanina, który doświadczył niemal wszystkich aspektów życia na Pomorzu w okresie wojennej zawieruchy.

Referat Mariana Frydy nawiązuje nie tylko merytorycznie ale i formalnie do tematyki podejmowanej przez Daniela Kalinowskiego. Ten niestrudzony propagator historii Pomorza i wieloletni redaktor *Merkurium* Człuchowskiego, przedstawił z niezwykłą wnikliwością postać Alojzego Bruskiego – zakonspirowanego, okupacyjnego bohatera. Z artykułu dowiemy się między innymi o istnieniu dwóch postaci o tym samym nazwisku, i niezwykle podobnych losach, których o ironio rozróżniały jedynie konspiracyjne pseudonimy mające przecież na celu ukrycie tożsamości. To one po latach pomogły zidentyfikować stojących za nimi bohaterów. Dodać należy, że autor przedstawia postać dla siebie bliską – członka swojej rodziny.

Danuta Drywa zacytowała relacje więźniów ewakuowanego w zimie 1945 roku KL Stutthof, którzy przeżyli piekło marszów śmierci. Założeniem autorki było pokazanie obrazu Kaszubów oczami ludzi, którzy na progu życia i śmierci, spotkali ich na swej drodze. Autorka nie narzuca swej interpretacji, przedstawia obszerne cytaty czasem publikowanych, czasem tylko spisanych wspomnień, ograniczając się jedynie do koniecznych i związanych komentarzy wyjaśniających opisywane zdarzenia. Takie spojrzenie powoduje, że poza walorem poznawczym referat autorki zyskuje bardzo głęboki wydźwięk moralny, zmuszając czytelnika do refleksji nad sobą. Refleksji, która pada z ust jednej z ocalonych: „czy zdolne byłybyśmy tak postąpić?”.

Najnowszy tom „Naszego Pomorza” zamykają varia. Zbiór ten rozpoczyna podsumowanie pięciu edycji Pomorskiej Nagrody Muzealnej, przedstawione przez Arletę Gałązkę, muzealnika zaangażowanego w to przedsięwzięcie od samego początku w 2015 roku.

Piotr Dziekanowski zdał relację z dziesiątej odsłony bytowskiego festiwalu kaszubskiej muzyki ludowej *Cassubia Cantat*. Tekst został napisany po kaszubsku i publikujemy go bez tłumaczenia, pozostawiając naszym czytelnikom przyjemność obcowania z jedynym uznanym w Polsce językiem regionalnym.

Na zamknięcie, zamieszczamy roczne sprawozdanie dyrektora Tomasza Siemińskiego, podsumowujące działalność Muzeum Zachodniokaszubskiego w Bytowie.

Maciej Kwaskiewicz